

Termeni fitonimici neatestați de dicționare. Inventar comentat

Anuța-Rodica Ardelean

Liceul Pedagogic „Regele Ferdinand”, Sighetu-Marmației

Abstract: The present work aims to highlight the presence in the Romanian sacred texts of a large number of phytonimic terms, unauthenticated by dictionaries. The identification of the terms, as a first phase of the inventory act, is followed by some relevant comments of lexicological and translational type. The precariousness of language, sometimes doubled by the few alternatives within reach of these who have taken the hard work of translating such a type of text, as well as the different realities designated at terminological level, justifies the different acceptations from one text to another, on evolutionary line.

Keywords: sacred text, Romanian Biblical Phytonomy, inventory, loan, translation.

Prezentul studiu reprezintă doar o parte relevantă din teza de doctorat intitulată *Nume de plante în tradiția biblică românească*¹, izvorâtă din dorința aprigă a domnului profesor dr. Eugen Munteanu ca cineva să se preocupe de acest aspect semnificativ oglindit de textul sacru românesc: *f i t o n i m i a b i b l i c ă*. Din acest motiv, în primul rând, dar și întrucât pe mine, personal, m-a instruit părintește, introducându-mă într-o lume cu totul nouă, străină mie, întrucât eram un dascăl venit spre a se perfecționa dintr-o școală pedagogică românească, dezvăluindu-mi drumul pe calea cercetării, am ales ca acest material să-l dedic Domnului Profesor, ca un pios omagiu, ca un semn de adâncă recunoștință. Stimate Domnule Profesor, aș dori să vă mulțumesc călduros pentru că mi-ați încredințat mie acest „copil al dumnea-voastră”, pentru sprijinul acordat și pentru credința neîntreruptă că voi duce cu succes la bun sfârșit această temă de cercetare. Convins de faptul că această temă de cercetare ridică încă nenumărate probleme de ordin traductologic, semantic, lexicologic și chiar gramatical, și că ea nu și-a găsit încă suficienți adepți, m-ați convins definitiv că acest fapt nu ne îndreptățește să concluzionăm că ea nu este una lipsită de un viu interes. Fie că pornim de la pura curiozitate a unui cititor

¹ Rezultatele cercetării din această lucrare au fost posibile mulțumită sprijinului oferit de Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, din Iași, prin programul POSDRU/88/1.5/S/47646, din cadrul Programului Sectorial „Dezvoltarea Resurselor Umane”, 2007-2013. Teza de doctorat a fost susținută în ședință publică în data de 17.09.2012, sub direcția coordonare a domnului profesor dr. Eugen Munteanu. Subcapitolul al cărui conținut este valorificat în prezentul articol se găsește în lucrare la paginile 211-216.

simplu de a afla cum s-a format și cum a evoluat acest segment de vocabular biblic, fie că avem în vedere o cercetare de profunzime, cert este faptul că munca pe textul sacru permite scoaterea la iveală a nenumărate aspecte noi privind evoluția unei limbi, a unei culturi, oglindind și nuanțările produse odată cu trecerea timpului. Practic, lucrarea a fost astfel concepută, încât a răspuns la câteva întrebări fundamentale: care sunt particularitățile acestui segment de limbă, care sunt plantele identificate în textul sacru românesc, ce relevanță au ele în viața religioasă a omului, sunt ele structurabile într-un câmp lexico-semantic, cum se justifică prezența unor nume de plante în tradiția biblică românească, respectiv care au fost problemele întâmpinate de traducători în traducerea textelor sacre românești. Inventariind termenii fitonimici, deslușindu-le sensul și semnificația, clasificându-i în baza diferitelor criterii, reliefând termenii cu sens diferit față de cel actual, pe cei atestați pentru prima oară în versiunile biblice consultate, pe cei din vocabularul comun, dar și pe aceia din vocabularul literar mediu, lucrarea și-a oprit atenția și asupra termenilor neatestați de niciun dicționar, comentându-i.

Între termenii fitonimici identificați în textele sacre inventariate² (142 de termeni), există un număr de 20 pe care nu-i atestă niciun dicționar. Mai exact, e vorba de următorii termeni: *acan*, *achub*, *agnu*, *arafot(h)*, *aresiet*, *arioth*, *colocint*, *halvan*, *ieros*, *oniba*³, *pefcu*, *peug*, *plângătoriu*, *prin*, *ramna*, *ramur*, *rathmen*, *shin*, *thuin*, *tim*. Fiecărui dintre ei îi vom acorda un spațiu, intenția avută în vedere fiind aceea de a identifica aceste plante, de a le menționa contextele în care au apărut, respectiv de a explica pe cât posibil utilizarea lor.

1. acan s.m. 'șpin' (acc. nec.) (cf. *Glosarul BIBL.* 1688). Termenul transcrie gr. ἄκαν, ἄκανα (FRANEKER, FRANKF.), lat. *carduus*, -i (VULG.), în Ms. 45, BIBL. 1688, BIBL. 1795, 4 Reg. 14:9. Prezent cu câte două ocurențe în fiecare text, termenul cunoaște și altă variantă fonetică: *acana* (Ms. 45, BIBL. 1688, *ibidem*), observându-se chiar o încercare de adaptare a termenului prin supunerea sa articulării: *acanus* (BIBL. 1795, *ibidem*). Versiunea modernă utilizează, în acest context, termenul *spin*, fără ca textul să ofere indicii clare cu privire la o anumită specie de *spin*⁴, motiv pentru care e greu de identificat denumirea științifică a plantei.

² Textele sacre românești avute în vedere sunt: *Psaltirea Scheiană*, *Psaltirea Hurumuzachi*, *Psaltirea slavo-română de la 1577*, *Palia de la Orăștie*, *Psaltirea de-năles (1680)*, *Noul Testament de la Bălgrad, Ms. 45* și *Ms. 4389*, *Biblia de la București (1688)*, *Biblia de la Blaj (1795)* și *Biblia sinodală (1991)*.

³ Am inserat acest termen în rândul celor neatestați de dicționare pentru că el nu e consemnat deloc cu sensul său botanic, ci doar cu sensul de 'piatră prețioasă' (*onix*).

⁴ În capitolul care tratează despre *spini*, din lucrarea *Pflanzen der Bibel* (1983), p. 153 (*traducerea noastră*), Michael Zohary face precizarea că din cele 70 de specii de *plante cu spini* aparținând florei Israelului, mai mult de 20 de nume sunt menționate în *Biblie*. Și, în ciuda faptului că sunt menționate atât de des în textul sacru, poate nici un alt grup de plante nu a fost atât de incorect determinat și tradus atât de arbitrar. Cel mai probabil, nici în trecut, cum nici în

2. achuh s.m. 'spin' (acc. nec.) (cf. *Glosarul* BIBL. 1795). Numărat printre cuvintele pe care nu le consemnează niciun dicționar al limbii române, termenul e prezent cu câte două ocurențe în fiecare dintre cele trei versiuni românești consultate: MS. 45, BIBL. 1688, BIBL. 1795, 2 Cr. 25:18, deferind o specie de *spin*; în MS. 4389 (*ibidem*) e prezent termenul *ghimpele*, iar în BIBL. 1991 (*ibidem*), e întrebuițată deja forma uzuală a termenului: *spin*. Întrucât termenul desemnează o realitate mai puțin cunoscută traducătorilor, aceștia au recurs la împrumut, ba chiar la transliterarea întocmai a gr. *ἀκχούχ* (FRANEKER, FRANKF.). În acest context, SEPT. NEC, vol. III/2005, p. 172, notează, în nota de subsol, faptul că termenul e utilizat tocmai pentru a sugera, prin lipsa de roade și statura redusă, zădărnicia eforturilor.

3. agnu s.n. (acc. nec.) 'mielărea'. *Glosarele* BIBL. 1688 și al BIBL. 1795, consemnează în dreptul acestui termen: *salcia*, accepție nepotrivită, termenul *salcie* fiind reprezentat în textul grecesc de cuvântul *ἰτέας*, în timp ce gr. *ἄγνου* nu a putut fi determinat cu exactitate. Probabil, e vorba de specia *Vitex agnus castus*, 'arbust cu floare de culoare violetă, frumos mirositoare' (Munteanu 2008: 113). Termenul e situat de Eugen Munteanu în seria împrumuturilor impuse de context, mai exact, a neologismelor pătrunse în limbă (Munteanu 2008: 104) și nu e consemnat în niciun dicționar al limbii române. În forma *agn(u)*, din structura: *agnu den pârau* a fost transliterat de traducătorii Ms. 45. și ai BIBL. 1688 (Lv. 23:40), de unde îl va prelua Samuil Micu în BIBL. 1795 (*ibidem*), în forma: *agn de la râu* (FRANEKER, RAHLFS: *ἰτέας καὶ ἄγνου κλάδους ἐκ χειμάρρου*), semn că realitatea desemnată de acest termen le era străină traducătorilor. Termenul îl identificăm și în Iov. 40:17: *stâlپări de agnu* (MS. 45), context în care celelalte versiuni utilizează alte structuri: *ramuri den / din țarină* (BIBL. 1688, BIBL. 1795), *sălciile bălții* (BIBL. 1991, Iov. 40:22), *stâlپări de sălci* (MS. 4389, Iov. 40:17).

4. arafót(h) s.n. 'grâu pisat' (cf. *Glosarul* BIBL. 1688 și BIBL. 1795). Împrumut după gr. *ἀραφιδῶθ* (FRANEKER, FRANKF.), neconsemnat de niciun dicționar al limbii române, apt de a fi situat în rândul cuvintelor împrumutate în secolul al XVII-lea, termenul e prezent cu 3 ocurențe în textele biblice românești: MS. 45 (2 Reg. 17:19): *arafóth*, BIBL. 1688 (*ibidem*): *arafóth*, BIBL. 1795 (*ibidem*): *arafot*.

prezent nu se întâmplă, omul de rând nu a tins să utilizeze denumiri speciale pentru *spini*, la fel, nici prorocii. Unii dintre termenii utilizați sunt sinonimi chiar, alții țin de arhaicitatea limbii, lor alăturându-li-se și cei care reprezintă nume generice. Nuanțările, așadar, sunt puse pe seama traducătorilor sau a interpreților de text sacru. Un alt aspect asupra căruia insistă autorul e acela că, fie și în situația în care plantele ar fi identificate corect, despre o traducere perfectă a lor nu poate fi vorba, cu atât mai mult cu cât fiecare limbă își are specificul ei, fiecare cultură deținând câțiva termeni, cunoscând numai câteva dintre aceste plante. O soluție plauzibilă ar putea fi găsită de cercetător înarmat, deopotrivă, cu informații geobotanice, etimologice și care ar fi cunoscător al limbilor semitice, sau, utilizarea în traduceri de perspectivă a unui aceluiași termen, generic, colectiv, care să reprezinte întregul grup de *plante spinoase*.

Așa cum o dovedesc aceste contexte, loviți de dificultățile limbii, în absența unui echivalent adecvat în limba română, dar ghidați și de preocuparea de a păstra nealterat textul sacru, traducătorii au optat pentru împrumut. E lesne de sesizat că, exceptând Ms. 45, celelalte două versiuni, au ales să preia opțiunile de traducere ale antecesorilor. Cert este că varianta modernă a textului sacru alege să substituie termenul printr-o structură: *grâu pisat* (BIBL. 1991, *ibidem*), desemnând astfel 'bobul de *grâu* al plantei cu același nume', din vădita intenție de a face textul mai accesibil cititorului, orientând traducerea înspre acesta. În Ms. 4389 (*ibidem*), termenul utilizat ca echivalent este *orz* (cf. *ptisanas*, VULG.; *ptisana*, -ae 'orz curățat de coajă' GUTU, s.v.), probabil ca o rezultantă a consultării altor surse.

5. aresiet s.m. (acc. nec.) 'copac exotic' (cf. *Glosarul* BIBL. 1795). Interesant este și faptul că în acest verset, deși utilizează o altă formă: *arechieth*, BIBL. 1688 o explică identic în cadrul *Glosarului*: 'copac exotic'. Termenul desemnează un arbore din al cărui lemn erau făcute ușile altarului, prezent fiind în textul BIBL. 1795, 3 Reg. 6:30: *aresiet*. Echivalarea termenului în celelalte versiuni consultate, în același context, e cât se poate de diferită: *arechieth* (BIBL. 1688), *măslin* (Ms. 4389, BIBL. 1991). În *Nota* aferentă versetului 3 Reg. 6:31, SEPT. NEC., vol. II/2004, p. 473, accepția dată termenului e cea de *iennupăr*, cu mențiunea că textul ebraic are aici: *măslin*. Cuvântul în sine ilustrează efortul de a adapta un grecism, tendință mai mult decât evidentă în traducerea lui Samuil Micu, care nu se mulțumește doar să preia opțiunea de traducere a înaintașilor. În absența unor informații certe asupra identității plantei, stabilirea denumirii științifice e dificilă.

6. arioth s. (acc. nec.) 'verdețuri' (cf. *Glosarul* BIBL. 1688 și glosa termenului *ariot* în textul BIBL. 1795, 4 Reg. 4:39: 'verdețuri'). Termenul e cel mai probabil un împrumut grecesc din secolul al XVII-lea, gr. *αρρωθ* transcriind la rândul său ebr. *aroth* 'iarbă, ierburi' (cf. *Nota* 4 Reg. 4:39, SEPT. NEC., vol. II/2004, p. 553). În acest context, Ms. 4389 utilizează: *buruieni sălbateci*. Sensul mult prea general atribuit termenului împiedică stabilirea denumirii științifice cu exactitate. Michael Zohary, în calitate de bun cunoscător al florei biblice native, precizează că planta prezentă doar în acest loc în *Biblie* este specia *Eruca sativa*, des întâlnită în Valea Iordanului și pe care indigenii și beduinii o folosesc ca salată. Este o plantă din familia *Brassicaceae*, din care face parte și *muștarul*, care poate crește până la o înălțime de 1 m, având frunzele inferioare profund lobate, cu nervuri distincte, putând fi consumate drept salată. Florile sunt galbuie sau crem, iar fructul e de formă lunguiață, conținând semințe comestibile din care se poate prepara un muștar aromat. În trecut, planta era cultivată pentru semințele uleioase, dar era folosită și ca substitut al piperului (Zohary 1983: 101, *traducerea noastră*). La români, planta e cunoscută ca *voinicică* sau *rucola*.

7. colocint s. (acc. nec.) 'plantă sălbatică, un soi de dovleac sălbatic, ale cărui fructe, asemănătoare (ca mărime și culoare) portocalelor, au un efect purgativ sever, putând provoca moartea celor care le consumă în cantități mari' (cf. *Nota* 4 Reg. 4:39, SEPT. NEC., vol. II/2004, p. 553, context în care ea nu apare sub acest nume,

fiind doar identificată cu *colocynthul*). Cu sensul de 'plantă', prezentă ca ornament sculptural în templul lui Solomon, termenul *colocint*, cu forma de plural: *colocinți / colocinților* (art.), e consemnat în BIBL. 1991, 3 Reg. 7:24, fiind un *bapax legomenon*. Împrumut din greacă (cf. BAILLY: *κολοκύνθη, -ης* 'citrouille'), termenul e identificat de Michael Zohary cu specia *Citrullus colocynthis*, un soi de *dovleac sălbatic*, care crește în Valea Iordanului, găsit fiind de Elisei, dar și în alte zone deșertice. Foarte adesea, planta a fost confundată cu *vița-de-vie sălbatică*, pe motiv că frunzele și tulpina lor prezintă o asemănare izbitoare. Planta are rădăcină groasă, cu un conținut mare de apă, tulpina fiind scurtă. Fructul e sferic, galben când se coace, cam de mărimea unui măr, cu coaja tare. În trecut, planta avea utilitate farmaceutică (fiind folosit împotriva durerilor de stomac sau pentru efect laxativ), dar se folosea și în alimentație, din semințele ei obținându-se un fel de pâine aspră, dură, consumată de către beduini (Zohary 1983:185, *traducerea noastră*).

8. halván s.m. 'planta care conține rășina numită galban sau chiar rășina ei' (cf. *Glosarul BIBL.* 1688, *BIBL.* 1795). Împrumut din gr. *χαλβάνη* (FRANEKER, FRANKF.), termenul denumește o plantă greu de identificat, asemenea celorlalte plante aromatice prezente în *Vechiul Testament*, neexistând nicio certitudine asupra traducerii exacte din ebraică. BAILLY precizează în dreptul acestui termen: *χαλβάνη, -ης* 'galbanum, résine d'une plante ombellifère de Crète (hébr. *chelbenah*)'. În texte sacre precum: MS. 45 (Ieș. 30:34: *halvan de unsoare*; Sir. 24:18: *halvani*), MS. 4389 (Ieș. 30:34: *halvan de miros bun*), BIBL. 1688 (Ieș. 30:34: *halvan de miros*; Sir. 24:18: *halvani*), BIBL. 1795 (Ieș. 30:34: *halvan mirositoriu*; Sir. 24:18: *halvanul*), BIBL. 1991 (Ieș. 30:34: *halvan mirositor*; Sir. 24:18: *galbenu*), PO (Ieș. 30:34: *aromate*, termen generic), termenul desemnează atât 'rășina ce se extrage din această plantă' (Ieș. 30:34), cât și 'planta' în sine (Sir. 24:18). Întrucât termenul desemnează o plantă necunoscută de poporul român, implicit străină și traducătorului de text sacru, apelul la împrumut se dovedește justificat. În ciuda nenumăratelor controverse ridicate, totuși, fiind o plantă din care se extrage rășina gumată numită *galbanum*, planta a fost asociată de Michael Zohary cu specia *Ferula gummosa*⁵ (Zohary 1983:201, *traducerea noastră*). Întrucât planta nu a fost identificată în ținutul Israelului, dar nici al țărilor învecinate, cel mai probabil a fost adusă în Israel din Iran și din Afganistan, unde crește des. Planta e o *umbeliferă* înaltă, subțire, cu flori mici, galbene. Rășina de culoare gălbuie sau maronie este eliminată prin partea inferioară a tije și prin rădăcină, ambele trebuind tăiate pentru a putea colecta sucul lăptos, care apoi se solidifică. Rășina a fost cel mai adesea exportată din India, iar planta a fost folosită și în medicină pentru efectul expectorant. Așa cum s-a putut sesiza, termenul e întâlnit în două contexte biblice (Ieșirea 30:34, *Înțelepciunea lui Iisus Sirab* 24:18), cu precizarea că, în primul context, denumește 'rășina extrasă din plantă', iar în al doilea, 'planta propriu-zisă'. Se cuvine menționată și precizarea făcută de *Nota*

⁵ Vezi și *Nota* Ex. 30:34, SEPT. NEC., vol. I/2004, p. 276; *apud* Munteanu 2008:66: 'galbanul (gr. *χαλβάνη*) se pare că era rășina aromatică a unei specii de mărar, probabil *Ferula galbaniflua*'.

Ex. 30:34, SEPT. NEC., vol. I/2004, p. 276, care oferă indicii legate de interpretarea dată acestei plante de unii filozofi elenistici, din rândul evreilor, Philon și Origen: cel dintâi subliniază că cele patru *plante aromate* (*stactia, oniba, halvanul, tămâia*), folosite pe altarul tămâierii, nu sunt altceva decât elementele vitale: *apa, pământul, aerul și focul*, care, în amestec, definesc lucrarea divină; Origen le asociază celor patru *Evanghelii*.

9. ieros / ireos s. (acc. nec.) 'plantă înmiresmată'. Termenul e un împrumut, o transliterare a gr. ἴρεως (FRANEKER, FRANKF). *Glosarul BIBL.* 1688 consideră că e vorba de 'o plantă înmiresmată', iar cel al BIBL. 1795, consideră că e vorba de 'un fel de scorțișoară'. Termenul nu e consemnat de dicționare, dar reprezintă numele generic al mai multor plante aromatice, printre care și *scorțișoara*, greu de identificat și de echivalat (cf. BAILLY: ἴερός, -ός, -όν '(despre arome) d'origine divine, saint, sacré'). *Biblia de la București* și *Biblia de la Blaj* (Ieș. 30:24) au recurs la împrumut pentru echivalarea termenului, transliterându-l, în timp ce alte versiuni aleg, pentru același context, corespondente diferite: în MS. 45: *iris*, PO: *cajie*⁶, BIBL. 1991: *casie*. Michael Zohary asociază acest termen cu specia *Cinnamomum cassia*, uzual cunoscută drept *casie*⁷, diferită de *Cinnamomum zeylanicum*, care reprezintă denumirea științifică a *scorțișorului* din care se obține *scorțișoara*.

10. ónih(a) s. 'plantă aromată; substanță aromatică' (cf. *Glosarul BIBL.* 1688, BIBL. 1795). Desemnând o realitate necunoscută traducătorilor, termenul e împrumutat din gr. ὄνυχα (FRANEKER, SEPT. VEN.), fiind cel mai adesea confundat cu cel de *onihinos* (din gr. ὄνυχίτινος, -η, -ον BAILLY, s.v.) 'onyx, pierre précieuse', ambele prezente la nivelul textului religios. În versiunile biblice consultate, în Ieș. 30:34, termenul apare cu formele *onibas* (MS. 4389), *onib* (BIBL. 1795), *oniba* (MS. 45, BIBL. 1688, BIBL. 1991) cf. gr. ὄνυχα (FRANEKER, SEPT. VEN.), lat. *onycha* (VULG.), desemnând 'planta / substanța cu acest nume' (contextul lasă destulă incertitudine în acest caz, punând în aceeași înșiruire atât mirodenii, cât și plante din care se extrag componentele uleiului sfânt): *Ia ție mirodenii: stacte, oniba, halvan mirositor și tămâie curată* (BIBL. 1991, Ieș. 30:34). Așadar, termenul face parte din terminologia ecleziastică, actualmente fiind ieșit din uzul comun. Asemenea *halvanului*, și această plantă aromatică a pus probleme de identificare⁸.

⁶ În versiunea maghiară: *cassiat* (cf. Alexandru Gafton, Vasile Arvinte, *Palia de la Orăștie* (1582). *Studii* (2007), p. 362).

⁷ Vezi și SEPT. NEC., vol. I/2004, Ex. 30:24, p. 276.

⁸ *Ibidem*, „ὄνυξ 'unghie', în textul LXX (*Septuaginta*) este folosit datorită unei interpretări tradiționale a cuvântului ebraic corespunzător: este vorba de o cochilie în formă de unghie care se găsea în Marea Roșie, și prin ardere, producea un fum mirositor'; *ibidem*, vol. IV/II/2007, *Nota* Sir. 24:15-16, p. 365: 'onixul e considerat de cei mai mulți specialiști o substanță aromată obținută din măcinarea operculului unor anumite specii de moluște'; *apud* Munteanu 2008:66: 'Oniba era obținută din măcinarea ghearelor sau unghiilor anumitor moluște (HARRISON, p. 62) sau, cum presupune WALKER, p. 158, de la o specie de *trandafir sălbatic* (*Cistus ladaniferus*)'.

11. pefcu / pevcu / pevc s.m. (acc. nec.) 'pin'. *Glosarul BIBL.* 1688 echivalează termenul cu *chīparosul*. Termenul e un cuvânt împrumutat din gr. *πεύκιννα* (FRANEKER, FRANKF.) (*πεύκιννος*, -ον 'qui coule d'un pin' BAILLY, s.v.), lat. *pinea* (VULG.), (cf. GUȚU, lat. *pinus*, -us (-i) 'pin'), utilizat în textele biblice din secolul al XVII-lea: *pevcu*, glosat marginal 'pin', în MS. 45 (2 Cr. 2:8)⁹, *pevc* (MS. 4389, 3 Reg. 5:8; 2 Cr. 2:8; 2 Cr. 9:11), *pefcu* (BIBL. 1688, 3 Reg. 5:8, 6:15), fapt care-l circumscrie terminologiei bisericești din această epocă. Interesant e faptul că, MS. 45, după ce utilizează forma *pevcu*, glosată marginal 'pin', în 2 Cr. 2:8, în aceeași carte, 9:11, introduce termenul *pin* în text, glosându-l marginal, fără a marca în text explicația, 'pevcu', semn de vădită incertitudine a traducătorului. Deși încă din aceste texte, prin fenomenul glosării, substituirea sa e vizibilă, abia în *Biblia de Blaj* se utilizează termenul *pin* (3 Reg. 5:8, 6:15; 2 Cr. 9:11), versiunea modernă folosind: *chīparos* (3 Reg. 5:8, 6:15, 2 Cr. 2:8), *lemn roșu*¹⁰ (2 Cr. 9:11).

12. peug s.m. (acc. nec.) 'pin' (cf. *Glosarul BIBL.* 1795). Termenul este un *hapax legomenon*, fiind întâlnit doar în textul BIBL. 1795, Is. 60:13: *peug*. Reprezintă un împrumut din gr. *πέυκη* (FRANEKER) (*πέυκη*, -ης 'pin' cf. BAILLY), pe care celelalte versiuni biblice consultate îl echivalează foarte diferit: *pevcul*, glosat marginal, prin marcarea în text, 'molidvul' (MS. 4389, *ibidem*), *molidvu* (MS. 45, BIBL. 1688, *ibidem*), *ulm* (BIBL. 1991, *ibidem*), cel mai probabil datorită consultării și a altor surse.

13. plângătoriu adj. substantivizat (acc. nec.) 'arbore cu ramuri lungi, flexibile, lăsate în jos' (cf. *Glosarul BIBL.* 1795). *Glosarul BIBL.* 1688 face precizarea că e un adjectiv folosit pentru 'plante, copaci, cu ramuri lungi, flexibile', fără a desemna o anumită plantă, aspect repercutat asupra imposibilității determinării ei, dar și a denumirii ei științifice. Cuvântul e identificat în structură: *Cel Plângător(iu)* în 2 Reg. 5:23 (MS. 45, BIBL. 1688, BIBL. 1795), versiunea modernă a textului biblic consultat utilizând, contextual: *dumbrava murelor*.¹¹

⁹ Michael Zohary, în lucrarea *Pflanzen der Bibel* (1983), p. 125 (*traducerea noastră*), consideră că specia prezentă în 2 Cr. 2:8 e *Pterocarpus santalinus* 'soi de santal'. Planta face parte din familia *leguminoaselor*, având frunzele ovale și florile galbene. Copacul e nativ din India, dar crește și în Sri Lanka și în Filipine.

¹⁰ În *Nota* 2 Cr. 9:10, SEPT. NEC., vol. III/2005, p. 133, se precizează accepția dată termenului 'lemn de pin', dar și corespondentul ebraic: *lemn de santal*.

¹¹ Cf. *Nota* 2 Reg. 5:23, SEPT. NEC., vol. II/2004, p. 378: *Locul Plângerii*. De asemenea, e făcută precizarea că, în textul ebraic, se utilizează 'copaci de balsam, sâmbovine'. Dacă ar fi să identificăm planta cu *sâmbovina* (*Celtis australis*), atunci se cuvine să precizăm că avem în vedere un arbore înalt de până la 20 m, cu coroana largă, cu ramuri subțiri și flexibile, cu frunze lanceolate, cu flori verzi-gălbui care apar înainte de înfrunzire, cu fruct mic, comestibil, dulce (cf. <http://www.plantpedia.ro/sambovina-2/>). Termenul *sâmbovină* are o etimologie necunoscută.

14. prin s.m. 'arbore forestier, specie de stejar' (cf. *Glosarul BIBL.* 1795), termenul e un împrumut din gr. *πρίνον* (FRANKF.), întâlnit fiind în versiunile biblice românești consultate în BIBL. 1688 și BIBL. 1795, Sus. 1:58: *prin*; BIBL. 1991, *ibidem*: *salcâm*. În semnul incertitudinii pe care o aduce cu sine acest cuvânt, în Ms. 4389 (*ibidem*), copistul a lăsat un spațiu gol în text. Termenul desemnează o realitate nouă pentru traducătorul textului sacru din secolul al XVII-lea, dovadă că acesta nu doar că recurge la împrumut, ci chiar transliterează întocmai termenul grecesc din originale. Actualmente, termenul nu e precizat de niciun dicționar al limbii române, decât în calitate de prepoziție. În acest verset, SEPT. NEC., VI/II/2008, p. 317-318, identifică planta cu specia *Quercus ilex* 'stejarul verde', cunoscut și ca 'stejarul de stâncă'.

15. ramna s. (acc. nec.) 'arbust spinos ale cărui fructe sunt utilizate în medicină; verigar', termenul nu e consemnat de niciun dicționar cu această formă fonetică, fiind un împrumut din gr. *ῥάμνον* (FRANEKER, FRANKF.)¹², lat. *rhamnum* (VULG.). Cel mai probabil, termenul desemnează specia *Rhamnus catharticus*¹³, un arbust spinos, din familia *Rhamnaceae*, cu rămurile terminate în spini, cu fructul negru, cu frunze dințate, cu flori mici, verzi-gălbui. Totuși, fructele roșii menționate în acest context de glosa din Ms. 4389, echivalările date de celelalte texte sacre inventariate, permit formularea și a supoziției potrivit căreia e vorba de specia *Crataegus monogyna* 'păducelul', un arbust spinos, cu flori albe, frumos mirositoare, și fructe roșii, utilizate în medicină. DLR și DAR consemnează ca formă învechită a termenului *păducel* cuvântul *ramn* (*Crataegus oxyantha*), o plantă utilizată în scop ornamental sau în perdele de protecție. Probabil, neștiind valoarea și sensul exact cu care a fost investit termenul în originale, în cazul acestui termen, vorbim de o echivalare foarte variată la nivelul textelor sacre inventariate, existând totuși indicii comune privind utilitatea acestei plante. Așadar, forma *ramna* e conservată doar în Ms. 4389 (Ps. 57:10), glosat marginal, de aceeași mână: „*ramna* aceasta iaste un copaci foarte ghimpos, și face roadă ca prunele, și sunt roșii și rătunde, iar frunza lui iaste mai mare decât de prun. Zic unii că și cununa pe care au pus-o iudeii pe capul lui Iisus să fi fost de *ramnă*”, termen mai puțin accesibil pentru vorbitorul de limbă română, cu statut de *hapax legomenon*. Până și amploarea acestei explicații poate sugera dificultatea identificării plantei din acest verset. În cartea *Psalmi* (57:9), Samuil Micu optează pentru echivalarea acestui termen prin cuvântul *ramurul*, pe care îl explică într-o glosă marginală: *păducel*. Deși BIBL. 1688 și Ms. 45, conservă, în același loc, termenul *păducel*, în forma articulată, se poate observa că Micu recurge la propria optică în a traduce, fără a prelua opțiunea antecesorilor. Dacă textele rotacizante (*ainte de înțelegere spirii voștri umere* (PS); *maine de ce nu precepură*

¹² Nota Ps. 57:10, SEPT. NEC., vol. IV/2006, p. 162, consemnează atât opțiunea de traducere: „*rug*: gr. *ῥάμνος*: tufiș mare de *mărăcin*”, cât și interpretarea dată contextului de tradiția patristică: „mai înainte ca *spinii* voștri, adică păcatele, să ajungă în culmea răutății, mai înainte de a ajunge faptă, mânia dumnezeiască vă va pedepsi”.

¹³ Aceasta e denumirea științifică pe care dicționarele o menționează pentru termenul *verigar*.

a spinrilor a lor voastre umereilor (PH); ainte de înțeleage spinrii voștri umere (PSV. 1577) și versiunea modernă evită folosirea termenului, traducerea versetului, în ansamblu, îmbrăcând o notă de obscuritate, Dosoftei optează pentru varianta: *râmiul* (D 1680, *ibidem*).

16. ramur s.m. (acc. nec.) 'păducel' (cf. *Glosarul BIBL.* 1795). Termenul, cu statut de *hapax legomenon*, e utilizat de Samuil Micu în Ps. 57:9, context în care glosa precizează accepția dată cuvântului: *păducel* (vezi *supra* 15). Probabil, în plan practic, termenul *ramur* desemnează același *arbus spinos*.

17. rathmen s. (acc. nec.) 'ienupăr'¹⁴. Fără a fi menționat în vreun dicționar, termenul e un împrumut din gr. *ραθυμῆν* (FRANEKER, FRANKF.), prezent în versiunile românești consultate în Ms. 45, 3 Reg. 19:4. În celelalte versiuni, termenul e redat prin: *archet* (BIBL. 1795, *ibidem*), *archiethului* (BIBL. 1688, *ibidem*), *ienupăr* (BIBL. 1991, *ibidem*). Denumind o realitate necunoscută poporului român, apelul la împrumut, extins până la preluarea identică, prin transliterare, a termenului, fără a-l mai supune rigorilor fonetice și morfologice ale limbii române, e pe deplin justificată. Michael Zohary identifică în acest context planta cunoscută sub denumirea științifică de *Retama raetam*, cu aspect de tufiș mare, frecvent întâlnită în zonele deșertice din Arabia și Israel. Crește pe sol nisipos, cu cantități infime de apă, dar și în estul Samariei, pe pante muntoase, stâncoase. Deși frunzele nu sunt foarte mari, ele cad repede, tocmai ca un mijloc de precauție pentru a nu risipi apa. În deșertul fierbinte, planta e capabilă de a da o umbră suficientă. Rădăcinile ei reprezentau un excelent combustibil pentru gătit și pentru încălzit. Tulpina e scurtă, rigidă, ca o tijă. Primăvara, florile albe îl aseamănă cu un bulgăre de zăpadă, care atrag privirea dar și mirosul prin mireasma dulceagă, de miere, pe care o răspândesc (Zohary 1983:144, *traducerea noastră*). Echivalarea termenului prin *ienupăr* are în vedere, probabil, și tendința de autohtonizare a plantei, cu atât mai mult cu cât ea e cunoscută spațiului european, în timp ce specia *Retama raetam* e specifică zonelor aride, deșertice.

18. shín s.m. 'mastic' (BAILLY, gr. *σχίνος*, -ou 'lentisque, arbrisseau; fruit du lentisque' e sinonim al arborelui numit *mastic*, iar în dicționarele limbii române, termenul nu e menționat. În textul sacru, termenul e un împrumut după gr. *σχίνον* (FRANKF.)¹⁵, utilizat fiind în trei dintre versiunile consultate: MS. 45, BIBL. 1688, BIBL. 1795, Sus. 1:53, în necunoștință de cauză, traducătorii transliterând termenul ca atare. Versiunea modernă utilizează în același context: *mesteacăn*, accepție dată și de *Glosarele BIBL.* 1688 și BIBL. 1795. Probabil, în această situație, confuzia e cea care îl determină pe traducător să autohtonizeze termenul, *fisticul* (*Pistacia lentiscus*),

¹⁴ Cf. *Nota* 3 Reg. 19:5, SEPT. NEC., vol. II/2004, p. 518: *ienupăr*.

¹⁵ *Apud* SEPT. NEC., vol. VI/II/2008, *Nota* Sus. 1:54-55: joc de cuvinte căruia îi subscie traducătorul grec, între numele copacului și termenii sentinței de condamnare: gr. *σχίνος* 'fistic' (*Pistacia lentiscus*) și *σχίζω* 'a despică', acesta preferând să utilizeze numele unor altor copaci pentru a nu pierde acest joc.

căruia îi subscie SEPT. NEC., nefind o plantă specifică spațiului românesc. Aceasta e doar una dintre situațiile clare în care se observă lesne folosirea de către o versiune a opțiunilor de traducere a celor anterioare, pe teren românesc. *Masticul*¹⁶ e un arbore scund, cu ramuri răsfirate, de numele căruia se leagă strâns insula grecească Chios, unde, de altfel, are o largă răspândire. După vârsta de 5-6 ani, începe să producă o rășină cu același nume, care se extrage din scoarța copacului și care e utilizată în medicină, în alimentație (în compoziția unor produse alimentare) și în industria cosmetică, comercializată fiind încă din antichitate. *Arborele de mastic* e asociat cu denumirea științifică *Pistacia lentiscus*, iar *fisticul*, cu *Pistacia vera*, ambele aparținând genului *Pistacia*.

19. thuin s.m. (acc. nec.) '(probabil) tuia' (cf. *Glosarul BIBL.* 1795). Arbore cu lemn mirositor, *tuinul* e în limba română, așa cum o dovedesc textele sacre inventariate, un împrumut din gr. *Θύϊνον* (FRANEKER, SEPT. VEN.) (vezi *infra* 20). LOUW - NIDA, s.v., încadrează planta în familia *citricelor*, având un fruct de culoare galben pal, puțin mai mare ca lămâia, a cărui coajă e adesea confiată; accentul pus pe calitatea rafinată a lemnului favorizează traducerea de tipul: 'orice fel de lemn valoros'. Probabil, e vorba de specia *Thuja orientalis s. occidentalis*, un arbust exotic, ornamental, originar din Extremul Orient.

20. tím s.m. 'lemn scump' (cf. *Glosarul NTB.* 1648). Consemnat ca un *hapax legomenon* în textul sacru românesc, termenul e identificat cu o singură ocurență în NTB. 1648, Apoc. 18:12: *lemnul de tím*. În BIBL. 1688 (*ibidem*): *lemnul de thuin*, iar în BIBL. 1795 (*ibidem*): *lemnul tuinului*. Cf. BAILLY: *Θύμοσ, -ov* 'thym, plante odoriferante'. Cert este că în acest context, indiferent de termenul utilizat, fiecare versiune a luat în calcul o trăsătură comună: 'lemnul scump', ceea ce ne face să ne gândim că e vorba de aceeași plantă.

Așadar, așa cum se poate observa și la o primă privire, traducerea termenilor fitonimici implică un grad sporit de dificultate, dar și anumite particularități, probabil și datorită posibilităților limitate pe care le puteau valorifica traducătorii de text sacru, iar pe de altă parte, se poate remarca apelul des la împrumut, ca mijloc de echivalare a termenilor fitonimici, acesta reprezentând calea cea mai eficientă pentru a reda cât mai îndeaproape conținutul textului-sursă, contribuind la crearea unui așa-numit «vocabular internațional» fitonimic. Un alt aspect sesizat e acela potrivit căruia, dincolo de apelul la originalul grec, latin, slavon, maghiar sau ebraic, fiecare nouă versiune biblică a luat act de experiența înaintașilor. În funcție de conjunctura în care s-a desfășurat activitatea de traducere, de alternativele avute la îndemână, s-a întâmplat ca traducătorii să preia din opțiunile de traducere deja utilizate, fie să recurgă la altele noi, ancorate realităților vremii. Indiferent de rațiunea care a stat la baza activității de traducere, preocuparea de a reda într-un mod cât mai apropiat cu putință conținutul originalelor utilizate, a făcut ca traducătorii să-și aducă aportul și

¹⁶ Pentru mai multe informații despre această plantă, consultă și <http://www.chios.com/ro/about-chios/local-products/mastic>.

la fundamentarea identității limbii române. Vorbind strict de numele de plante, trebuie să avem în vedere dificultatea cu care s-au confruntat traducătorii în a le echivala, mai ales dacă luăm în calcul realitățile diferite desemnate la nivel terminologic de culturile implicate. E suficient să oferim spre exemplificare modul divers de echivalare a numelor de plante spinoase.

Complexitatea acestei teme, numeroasele întrebări pe care nu m e l e d e p l a n t e încă le mai ridică, dificultatea, poate chiar imposibilitatea, explicării unora dintre fenomenele identificate sunt doar câteva aspecte menite să reliefeze actualitatea acestui subiect. Deși studiul plantelor e o preocupare veche, analiza numelor de plante în sfera biblicii românești este un subiect ce ține de noutate și de actualitate. Prin urmare, sfera **f i t o n i m i e i b i b l i c e r o m â n e ș t i** rămâne una pe cât se poate de fecundă cercetării, fără a fi epuizat pe deplin problemele pe care acest domeniu le ridică.

Bibliografie selectivă¹⁷

A. Izvoare

BIBL. 1688 - MON = *Biblia de la București (1688)*, în seria *Monumenta linguae Dacoromanorum*, Pars I, *Genesis*, Iași, 1988 (autorii volumului: Alexandru Andriescu, Vasile Arvinte, Ioan Caproșu, Elsa Lüder, Paul Miron, Mircea Roșian, Marietta Ujică); Pars II, *Exodus*, Iași, 1991 (autorii volumului: Alexandru Andriescu, Vasile Arvinte, Ioan Caproșu, Corneliu Dimitriu, Elsa Lüder, Paul Miron, Mircea Roșian, Marietta Ujică); Pars III, *Leviticus*, Iași, 1993 (autorii volumului: Vasile Arvinte, Ioan Caproșu, Elsa Lüder, Paul Miron, Eugen Munteanu); Pars IV, *Numeri*, Iași, 1994 (autorii volumului: Alexandru Andriescu, Vasile Arvinte, Ioan Caproșu, Ion Florea, Elsa Lüder, Paul Miron); Pars V, *Deuteronomium*, Iași, 1997 (autorii volumului: Alexandru Andriescu, Vasile Arvinte, Ioan Caproșu, Eugenia Dima, Elsa Lüder, Paul Miron, Petru Zugun); Pars VI, *Iosue, Iudicum, Ruth*, Iași, 2004 (autorii volumului: Alexandru Andriescu, Eugenia Dima, Doina Grecu, Gabriela Haja, Gustavo Adolfo Loria Rivel, Elsa Lüder, Paul Miron, Mioara Săcrieru Dragomir, Stela Toma); Pars XI, *Liber Psalmorum*, Iași, 2001 (autorii volumului: Al. Andriescu, Eugenia Dima, Gustavo Adolfo Loria Rivel, Elsa Lüder, Paul Miron).

BIBL. 1795, 2000 = *Biblia de la Blaj*, Ediție Jubiliară, 2000.

BIBL. 1991 = *Biblia sau Sfânta Scriptură*, tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Teocist, cu aprobarea Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1991.

D 1680, 2007 = Dosoftei, *Psaltirea de-nțales (...)*, Iași, 1680. Text stabilit și studiu lingvistic de Mihaela Cobzaru, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2007.

FRANEKER = *Η Παλαιά Διαθήκη κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα. Vetus Testamentum ex versione Septuaginta interpretum. Secundum exemplar Vaticanum Romae editum, accuratissime denuo recognitum, una cum scholiis ejusdem editionis, variis manuscriptorum codicum veterumque*

¹⁷ Bibliografia include doar titlurile precizate în lucrare, dar, dincolo de ele, multe alte articole, studii și lucrări și-au adus aportul la formularea unei optici proprii asupra problemicii implicate de această temă de cercetare.

exemplarium lectionibus, nec non fragmentis versionum Aquilae, Symachi Theodotionis. Summa cura edidit Lambertus Bos, L. Gr. in Acad. Franeq. Professor. Franequerae. Excudit Franciscus Halma, Illustr. Frisiae Ord. atque eorundem Academiae typogr. ordinar. MDCCIX.

- FRANKF. = *Τῆς Θείας Γραφῆς Παλαιάς Δηλαδῆ καὶ Νέας Διαθήκης Ἀπαντα - Divinae Scripturae nempe Veteris ac Novi Testamenti omnia, Graece, a viro doctissimo recognita et emendata, variisque lectionibus aucta et illustra, Frankofurti ad Moenum, apud Andreae Wecheli haeredes, 1597.*
- Ms. 45 = Ms. 45, Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române, fondul Blaj, manuscrisul românesc nr. 45; consultat în BIBL. 1688 - MON.
- Ms. 4389 = Ms. 4389, Biblioteca Academiei Române, manuscrisul românesc nr. 4389; consultat în BIBL. 1688 - MON.
- NTB 1648 = *Noul Testament*, tipărit pentru prima dată în limba română la 1648 de către Simion Ștefan, mitropolitul Transilvaniei, reeditat după 350 de ani cu binecuvântarea înalt prea sfințitului Andrei, arhiepiscopul Alba Iuliei, Alba Iulia, 1998.
- PO = *Palia de la Oraștie 1581-1582*, I, Text stabilit și îngrijire editorială de Vasile Arvinte, Ioan Caproșu, Alexandru Gafton, Sorin Guia, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2005.
- PH = *Psaltirea Hurmuzachi*, I, Studiu filologic, studiu lingvistic și ediție de Ion Gheție și Mirela Teodorescu, II, Indice de cuvinte de Rovena Șenchi, Editura Academiei Române, București, 2005.
- PS = *Psaltirea Scheiană comparată cu celelate Psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește*, edițiune critică de I. - A. Candrea; II. *Textul și glosarele*, Atelierele Grafice Socec, Societate Anonimă, București, 1916.
- PSV. 1577 = Coresi, *Psaltirea slavo-română (1577) în comparație cu psaltirile coresiene din 1570 și din 1589*, text stabilit, introducere și indice de Stela Toma, Editura Academiei Române, București, 1976.
- RAHLFS = A. Rahlfs, *Septuaginta - Studien*. II, *Der Text des Septuaginta - Psalters*, Stuttgart, 1907.
- SEPT. NEC. = *Septuaginta*, vol. I - VI (coord. Cristian Bădiliță ș.a.), Editura Polirom, Iași, 2004-2011.
- SEPT. VEN. = *Η Θεία Γραφή δηλαδῆ Παλαιάς καὶ Νέας Διαθήκης Ἀπαντα - Dina Scriptura nempe Veteris ac Novi Testamenti Omnia*, Veneția, 1687.
- VULG. = *Biblorum Sacrorum juxta Vulgatam clementinam nova editio (...)*, curavit Aloisius Grammatica, Typis polyglotis Vaticanis, 1929.

B. Dicționare

- BAILLY = A. Bailly, *Dictionnaire Grec-Français*, édition revue par L. Séchan et P. Chantraine, Paris, 1996.
- DAR = Ghe. Bulgăre / Gh. Constantinescu-Dobridor, *Dicționar de arbaisme și regionalisme*, Editura Saeculum I. O., București, 2007.
- DLR = *Dicționarul limbii române*, serie nouă, Academia Română, București, 1965 și urm. (au apărut tomurile corespunzătoare literelor D, L, M, N, O, P, R, S, Ș, T, U, X, Y, Z).
- GUȚU = G. Guțu, *Dicționar latin-român*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983.
- LOUW - NIDA = J. P. Louw, E. A. Nida, *Greek-English Lexicon of the New Testament: Based on semantic domains (electronic ed. of the 2nd edition)*, United Bible Societies, New York, 1996/1989.

C. Literatură secundară

Gafton–Arvinte 2007: Alexandru Gafton, Vasile Arvinte, *Palia de la Orăștie (1582). Studii*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2007.

Munteanu 2008: Eugen Munteanu, *Lexicologie biblică românească*, București, Editura Humanitas, 2008.

Zohary 1983: Michael Zohary, *Pflanzen der Bibel*, Stuttgart, Calwer Verlag, 1983.